

Тема 11. Міжнародні конфлікти в сучасній світовій політиці

Функціонування сучасного міжнародного товариства неможливе без протистояння позицій і поглядів, притаманних певним суб'єктам. Тлумачення певних питань, наявних у практиці міжнародних відносин, отримують відмінні оцінки з боку учасників процесу. Логічним наслідком цього є суперечності та конфлікти. Ці конфлікти інколи призводили до небезпечних міжнародних криз і збройної боротьби, які спричиняли серйозні та небезпечні наслідки. Декотрі з них виявилися стійкими, тривали упродовж років і десятиліть, інші затихали на певний час і за певних умов починалися з новою силою.

Науковці стверджують, що впродовж останніх 5,5 тис. років людство жило в мирі щонайбільше 300 років. Протягом цих 55 століть на нашій планеті відбулося 14,5 тис. воєн (з них дві світові), у яких загинуло 3,6 млрд осіб. За роки, що минули після закінчення Другої світової війни, у світі відбулося понад 250 воєн, у яких брали участь понад 90 держав, а людські втрати становили понад 35 млрд осіб.

Незважаючи на те, що в середині XX ст. виникла певна тенденція до зниження загальної кількості конфліктів на планеті (так, якщо 1989 р. налічувалося 36 крупних збройних конфліктів у 32 районах світу, а 1995 р. їх було 30 у 25), проблему їх мирного врегулювання не знято з порядку денного. Ба більше, кінець XX і початок XXI ст. ознаменувалися низкою серйозних міжнародних криз, які в сукупності суттєво посилюють міжнародне напруження (Косово, Чечня, Афганістан, Ірак тощо). Хочемо ми цього чи ні, в розвитку світового співтовариства існували й існуватимуть проблеми. Важливо, як їх вирішують. Є способи їх владнання: через насильство, збройні конфлікти, або мирним шляхом.

Можна виділити декілька основних причин міжнародних конфліктів: недосконалість людської природи; бідність та нерівність у добробуті народів різних країн; соціально-економічний та політичний лад держави, рівень її культури і цивілізованості; непорядкованість міжнародних стосунків.

Практика міжнародних відносин свідчить, що в основі суперечностей зрідка лежить якийсь один чинник. Джерелом суперечностей здебільшого є інтереси певних держав, економічних союзів, а також військово-політичних блоків. Предметом суперечностей часто є території та кордони (о. Коса Тузла, 2003 р.), прагнення посісти домінуюче становище в регіоні, протистояння економічних, політичних інтересів країн, що розвиваються, негативні етнічні стереотипи, релігійні протиріччя.

С. Хантінгтон, виділяючи західну, японську, ісламську, слов'янсько-православну та африканські цивілізації, вважає, що основні конфлікти у майбутньому відбуватимуться між країнами різних культурно-цивілізаційних типів. Зразок таких конфліктів С. Хантінгтон убачає на Балканах, де, на його думку, триває боротьба між народами західної (словенці, хорвати), слов'янсько-православної (серби, чорногорці) та мусульманської (боснійські мусульмани) цивілізацій.

Отже, нині міжнародні відносини все ще залишаються сферою розбіжностей інтересів, суперництва, непередбачуваності, конфліктів і насильства. Можна стверджувати, що міжнародний конфлікт — це зіткнення двох або більше різноспрямованих сил з метою реалізації цілей та інтересів в умовах протидії.

Суб'єктами міжнародного конфлікту можуть бути держави, міждержавні об'єднання, міжнародні організації, організаційно оформлені суспільно-політичні сили всередині держави або на міжнародній арені.

Розуміння природи міжнародних конфліктів і знаходження способів їх розв'язання вимагає, крім пояснення їх причин, з'ясування глибини й характеру самого конфлікту, що значною мірою досягаються за допомогою їх класифікації. Найпоширенішою на Заході є традиційна типологія конфліктів, згідно з якою розрізняють: міжнародну кризу; конфлікти малої інтенсивності; тероризм; громадянську війну і революцію, що набувають міжнародного характеру; війну та світову війну.

Міжнародна криза — це конфліктна ситуація, за якої: зачіпаються життєво важливі цілі діючих суб'єктів міжнародної політики; для прийняття рішення суб'єкти мають украй обмежений час; події зазвичай розвиваються непередбачувано; ситуація, однак, не переростає у збройний конфлікт.

Отже, криза — це ще не війна, а радше, приклад ситуації "ні миру, ні війни". Це такий вид стосунків між суб'єктами міжнародних відносин, за якого жодна із сторін не бажає війни або насильства, але обидві вважають свої цілі достатньо вагомими, щоб ризикувати задля них можливим розв'язанням війни.

Конфлікти малої інтенсивності. Відносини між державними та недержавними суб'єктами доволі часто захмарюються дрібними сутичками на кордонах, індивідуальним або невеликим груповим насильством. Їх небезпеку почали розуміти лише сьогодні. Вона полягає в тому, що, по-перше, такий конфлікт може перетворитися у повномасштабний. По-друге, при сучасних військових озброєннях навіть конфлікт малої інтенсивності може призвести до великих руйнувань. По-третє, в умовах тісного взаємозв'язку сучасних незалежних держав порушення мирного життя в одному регіоні впливає на всі інші. Наприклад, радянсько-китайські прикордонні конфлікти.

Тероризм. Основна його мета — це розв'язання спору. Багато держав підтримують терористичну діяльність — Іран, Лівія, Сирія. Усі вони заперечують свою причетність до тероризму, проте відвойовують право боротися збройними методами проти "американського імперіалізму".

Громадянська війна і революція — це конфлікти у самій державі між двома чи більше сторонами через розбіжності поглядів щодо майбутнього ладу цієї держави чи кланових протиріч. Водночас, у громадянських війнах зазвичай бодай одна з воюючих сторін здобуває підтримку від закордонних політичних сил, причому зовнішні суб'єкти політики часто життєво зацікавлені у конкретному результаті.

Громадянські війни і революції посідають специфічне місце в будь-якій типології війн і насильства: вони дуже жорстокі та криваві. Згідно з дослідженнями, 10 із 13 найбільш смертоносних конфліктів XIX і XX ст. були саме громадянськими війнами.

Війна — це великомасштабний конфлікт між державами, що прагнуть досягти своїх політичних цілей за допомогою організованої збройної боротьби. Світова війна виникає, коли у військовий конфлікт утягуються групи держав, що переслідують глобальні цілі, вона призводить до чималих людських і матеріальних втрат.

Можна виділити такі фази розвитку конфлікту:

Перша фаза конфлікту — це формування ставлення протилежних сторін одна до одної, яке зазвичай виражається в більш-менш конфліктній формі.

Друга фаза — це суб'єктивне визначення конфліктуючими сторонами своїх інтересів, цілей, стратегій і форм боротьби для вирішення суперечностей.

Третя фаза — пов'язана із залученням до конфлікту економічних, політичних, ідеологічних, психологічних, моральних, правових, дипломатичних засобів, а також інших держав, через блоки або договори.

Четверта фаза — передбачає наростання боротьби до найбільш гострого політичного рівня — міжнародної політичної кризи, яка може охопити відносини безпосередніх учасників, держави певного регіону, інших регіонів. На цій фазі можливий перехід до застосування військової сили.

П'ята фаза — міжнародний збройний конфлікт, який може розвинутися до високого рівня збройної боротьби із застосуванням сучасної зброї, можливим залученням спільників.

На будь-якій із указаних фаз може розпочатися альтернативний процес розвитку, який може втілюватися у переговорний процес і призводить до ослаблення й обмеження конфлікту.

Отже, збройні конфлікти коштують людству вкрай дорого як у людському, так і в матеріальному вимірах. Перед людством виникла потреба знайти способи уникнення збройного розв'язання суперечностей. Для успішного подолання конфліктів необхідні передусім взаєморозуміння, взаємні поступки і компроміси конфлікуючих сторін. Ефективне вирішення конфлікту зумовлене наявністю в кожній зі сторін позиції, що визнає необхідність компромісів, межі компромісних поступок, характер і обсяг можливих взаємних компенсацій за ці поступки. Конфлікт не може бути вирішеним, якщо одна або обидві сторони будуть глухими до пропозицій свого партнера на переговорах.

На жаль, вічний мир сьогодні залишається ілюзією. Наявні різні погляди політичних діячів на те, як саме досягти миру. Наприклад, за допомогою релігії можна позбутися агресивності та збройних конфліктів. Інші наголошують на потребі зміцнення соціально-політичної системи в середині країни, потребі досягти більшої соціальної рівності й таким чином подолати конфлікт. Дехто вважає, що для підтримання миру потрібно нагромаджувати зброю. Популярною є ідея створення всесвітнього державного порядку, тобто певної організації, що матиме найвищу владу у розв'язанні світових проблем і зможе змусити суб'єктів міжнародних відносин виконувати її рішення, з ціллю уникнення збройних конфліктів. І другий варіант — переговори як шлях до врегулювання конфліктів.

Урегулюванню міжнародних конфліктів сьогодні сприяють також деякі об'єктивні тенденції світового розвитку. По-перше, у світі, зокрема, й у безпосередніх учасників конфліктів, виникає розуміння беззмістовності та небезпечності військових методів вирішення спірних питань. Тому сторони, які конфліктують, зазвичай переходять до політичного діалогу на переговорах. По-друге, посилюються інтеграційні процеси, руйнуються міждержавні та міжрегіональні бар'єри, що знижує рівень конфронтації й створює умови для формування регіональних та міжнародних союзів, асоціацій, об'єднань держав, таких як Європейська співдружність тощо, що ставлять за мету координацію дій, об'єднання сил і можливостей для забезпечення більш тісної співпраці, яка зменшує вірогідність конфліктних ситуацій.

Статтею 33 Статуту ООН визначено шляхи регулювання міжнародних суперечностей і конфліктів, які можуть призвести до порушення миру і спокою між народами. Цей документ зобов'язує членів ООН дотримуватися принципів справедливості та права, щоб на цій основі шляхом переговорів, всебічним вивченням проблеми, залученням різноманітних посередників та арбітрів шукати й знаходити виходи, безумовно, дотримуючись судової процедури і мирно регулюючи проблему. При цьому основна роль належить дипломатичним службам. У процесі переговорів конфліктну ситуацію можна вирішити односторонніми або взаємними поступками, іншою прийнятною формою компромісу. Сторони, які конфліктують, можуть досягти остаточної згоди, констатуючи (початково) факт наявності проблеми. Відтак, регулювання справи доручають довіреним представникам (глава держави, керівник уряду, міністр закордонних справ, посол). Роботу в цьому напрямі

можна продовжити обміном дипломатичними нотами. Для вирішення суперечностей може бути залучено також інших зацікавлених сторін. Саме так свого часу було вирішено конфлікт на Корейському півострові, та найбільш кровопролитний — в Індокитаї.

Якщо ж діяльність дипломатів не увінчується успіхом, а напруженість у стосунках ворогуючих сторін загрожує безпеці у світі, або, якщо сторони не підтримують дипломатичних відносин, до процесу вирішення суперечності може долучитися третя сторона-посередник. Вона може робити це з власної ініціативи, або — на прохання зацікавлених сторін. З такою місією виступають як держави, так і міжнародні організації, політичні діячі, які користуються довірою і авторитетом.

До найвідоміших спроб мирного вирішення міжнародних суперечностей належить посередництво ООН у справі Афганістану. Після непростих тривалих переговорів у Женеві 1988 р. підписано умову за участю Афганістану, Пакистану, США, СРСР про виведення військ (130 тис.), що й відбулося на початку 1989 р.

За оцінкою багатьох джерел і причин напруженості у міжнародних відносинах можна зробити висновки. По-перше, у практиці різноманітних і багатогранних міжнародних відносин суперечності — явище звичне. По-друге, керівники держав у певних ситуаціях без вагань приймають рішення про застосування сили, замість того, щоб вдаватися до норм міжнародного права, які дозволяють розв'язати суперечність у міжнародних відносинах інакше: мирним урегулюванням конфліктної ситуації. Отже, науковий аналіз численних міжнародних суперечностей і конфліктів не додає оптимізму. Адже кожний із них може стати суттєвою перешкодою на шляху будівництва нового міжнародного ладу. Все ж, досвід свідчить, що міжнародне співтовариство володіє випробуваними засобами мирного врегулювання міжнародних суперечностей.

Отже, чинники, які сприяють подоланню конфліктів і конфліктних ситуацій, мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Це передусім загальна міжнародна обстановка і зацікавленість конфліктуючих сторін у подоланні конфлікту. Це також ступінь розвитку демократії в суспільстві та усвідомлення необхідності ліквідувати причини, що призвели до конфлікту; це наявність уряду, якому довіряє народ; це здатність держави чи міжнародних структур консолідувати національні, регіональні та міжнародні політичні сили довкола програми виходу з конфлікту.

Отже, **міжнародним конфліктом** є конфлікт, який виникає за участі двох чи декількох міжнародних акторів та має міжнародно-політичні наслідки; об'єкт конфлікту при цьому виходить за межі юрисдикції будь-якого з його учасників.

Міжнародному конфлікту властиві наступні особливості:

- учасниками конфлікту можуть бути як держави, так і інші міжнародні актори, здатні переслідувати політичні цілі;
- міжнародний конфлікт може розпочинатися як внутрішній, але його ескалація здатна виводити об'єкт конфлікту за межі юрисдикції його учасників, внаслідок чого конфлікт призводить до міжнародних наслідків;
- розвиток міжнародного конфлікту відбувається в специфічних умовах анархії міжнародної системи, яка зменшує ефективність міжнародно-правових інструментів його вирішення;
- міжнародний конфлікт може приймати різні форми, і часто поняття, що асоціюються із конфліктом, позначають лише один із можливих шляхів його вирішення (наприклад, ультиматум). **Ультиматум** (лат. *ultimatum* — доведене до кінця) — вимога, пов'язана з обмеженням часу, який даний на її виконання, а також з погрозою серйозних наслідків у випадку її невиконання.

Зверніть увагу на деякі афоризми про війну:

«Гонка озброєнь здатна вбивати, навіть якщо сама зброя ніколи не використовується...Лише своєю ціною зброя вбиває бідних, приречуючи їх на голод» (Послання Ватикану до ООН, 1976)

«Кожний політик, який вдається до війни, повинен пам'ятати, що з цього моменту він вже не контролює події... а є натомість рабом непередбачуваних та неконтрольованих подій» (Уїнстон Черчилль)

«Війна є справою, що не може зробити людину шляхетною. Це заняття, задля успіху в якому людина має стати жорстокою, брехливою та схильною до насильства» (Ніколо Макіавеллі)

«Війна не визначає, хто правий. Вона лише визначає, хто залишиться» (Бертран Рассел) (британський філософ)

«Тривалого миру неможна досягти погрозами, а можна лише відвертими спробами встановити взаємну довіру» (Альберт Ейнштейн)

«Людство має покласти край війнам, інакше війни покладуть край людству» (Джон Кеннеді)

«Війна – як любов. Вона завжди знаходить дорогу» (Бертольд Брехт) (німецький драматург, поет, прозаик)

«Вбивати заборонено. Тому всіх вбивць карають. Якщо тільки вони не вбивають у великій кількості та під звуки фанфар» (Вольтер)

«Я виступаю проти насильства, тому що добро, яке воно створює, завжди є тимчасовим, а зло, що при цьому виникає – постійним» (Махатма Ганді)

Конкуренція також є поняттям, близьким до поняття конфлікту, але не тотожним йому. Конкуренція характеризує стан відносин між суб'єктами, але не передбачає несумісності їхніх інтересів. Так, конкуренти можуть діяти під впливом спільних інтересів, або в рамках спільних правил та норм, що сильнішими, ніж протиріччя між ними. Таке інституціалізоване суперництво часто позбавлене конкретного об'єкту, яким сторони не можуть володіти одночасно.

Синонімічні ряди та теоретична плутанина навколо поняття «міжнародного конфлікту» все ж таки не можуть зупинити наукових зусиль, спрямованих на з'ясування природи та закономірностей розвитку цього цікавого явища. Як це часто буває при вивченні складних об'єктів, одним із перших кроків є аналіз його структури...

Об'єктом міжнародного конфлікту є матеріальна або нематеріальна цінність, з приводу якої інтереси його суб'єктів є несумісними; повне володіння або контроль над якою не може бути досягнуте одночасно всіма сторонами конфлікту.

Об'єтом міжнародного конфлікту може бути територія, політичний вплив, військова присутність, ідеологічний контроль та ін. Як правило, міжнародний конфлікт виникає внаслідок переплетіння декількох різноманітних протиріч, внаслідок якого утворюється система взаємопов'язаних об'єктів – об'єктне поле конфлікту. Деякими дослідниками виокремлюється також предмет конфлікту, як конкретна, специфічно визначена цінність, з приводу якої сторони вступають у конфліктні відносини...

...В міжнародному конфлікті сторони переслідують декілька цілей одночасно. Тому об'єктне поле конфлікту, як правило, складається із декількох елементів, серед яких найважливішими є: 1) влада (політичний контроль, вплив); 2) цінності; 3) територія та інші фізичні ресурси. Ці елементи є взаємопов'язаними, і поширюючи контроль на один з них, суб'єкт конфлікту може розраховувати на зміцнення впливу на інші.

Така взаємопов'язаність ускладнює регулювання сучасних міжнародних конфліктів...

...В сучасних міжнародних конфліктах, звичайно, об'єктами можуть бути всі зазначені групи ресурсів. Особливого значення все ж таки набувають територіальні конфлікти, тобто конфлікти, в яких основним об'єктом виступає територія. Значення й цінність території обумовлені функціями, які вона виконує в розвитку силових можливостей сучасної держави. Територія одночасно є місцем розміщення армій та озброєння, важливим економічним та геополітичним ресурсом. Це збільшує її політичну цінність і робить найбільш «популярним» об'єктом конфліктів, особливо між новими або т.зв. «слабкими» державами. Окрім території об'єктами конфлікту можуть виступати й інші матеріальні цінності...

...Відносини між суб'єктами конфлікту являють собою практичну взаємодію їхніх стратегій. Вона охоплює різні сфери дво- та багатосторонніх відносин, але нерівномірно. В залежності від фази конфлікту та його об'єкту, відносини між сторонами концентруються переважно в одній або декількох суміжних сферах. Лише масштабні конфлікти («тотальні») зачіпають всі сфери відносин між сторонами. Відносини між суб'єктами визначають тип конфлікту. За переважаючим значенням окремої сфери відносин можна виокремити економічні, політичні, військові, інформаційні конфлікти... Система відносин будується не лише між сторонами, але також і між учасниками конфлікту. Під учасниками маються на увазі не безпосередні суб'єкти конфлікту, а різного роду треті сторони: посередники, третейські судді, миротворці, арбітри тощо. Ключовою відмінністю учасників від суб'єктів конфлікту є відсутність прямої зацікавленості перших в розподілі об'єкту конфлікту. Вони, тим не менш, є зацікавленими в його результатах або в його врегулюванні з різних причин.

Основні загальні **функції** конфлікту було вперше виокремлено в роботах основоположника т.зв. «позитивно-функціонального» підходу в конфліктології Льюїса Козера. Їхня сукупність характеризує конфлікт як особливий стан відносин між елементами суспільства, який, в силу виявлення системних протиріч, здатен розв'язати деякі з них, забезпечивши таким чином поступальність та стабільність подальшого розвитку. Ми виокремимо наступні основні функції конфлікту.

- 1) Інтегративна функція конфлікту полягає в сприянні подоланню внутрішніх суперечок й неузгодженостей...
- 2) Інформаційна функція конфлікту проявляється в його сприянні обміну інформацією між елементами соціальних систем...
- 3) Виступаючи засобом формулювання та вирішення протиріч, конфлікт виконує організаційну функцію...
- 4) Конфлікти виконують іншу функцію, що пов'язана з попередньою – стабілізаційну. Завдяки конфліктам знаходять вихід найгостріші протиріччя, здатні зруйнувати систему...
- 5) Інноваційна функція конфлікту, як і дві попередні, пов'язана із його внеском в підтримання життєздатності систем суспільних відносин. Конфлікт примушує суб'єктів та учасників генерувати ідеї щодо того як одержати перемогу або розв'язати конфлікт...

Функції, розглянуті вище, властиві всім формам та типам конфліктів. Вони витікають із загальних параметрів, закономірностей та особливостей соціальних систем, сповнених різного роду протиріччями та антагонізмами. Міжнародний конфлікт виконує ці функції в міжнародних системах. Такі системи мають ряд відмінних рис, особливостей, що вносять деякі зміни до ролі та функцій міжнародних конфліктів...

По-перше, міжнародні системи перебувають в стані анархії, тобто відсутності загальних та універсальних засобів примусу. В зв'язку із цим підсилюються організаційна та стабілізаційна функції конфлікту, а також змінюється контекст його протікання. Серед міжнародних конфліктів непропорційно багато насильницьких, а також ситуацій з нульовою сумою. Для них характерний процес швидкої та часто слабоконтрольованої ескалації, які свідчить про готовність сторін «поставити все на карту». В системах, що позбавлені анархічності, таких конфліктів, як правило, набагато менше...

В умовах анархії важливого значення набуває стратифікація елементів – міжнародних акторів – друга важлива функція міжнародного конфлікту. На відміну від деяких інших соціальних систем, міжнародні відносини не мають фіксованого статусу елементів, який визначав би їхні відносні права та можливості. Натомість існує формальна рівність суверенних держав та фактичні суттєві дисбаланси їхніх можливостей. Перевірка цих можливостей і встановлення реального співвідношення сил відбувається в ході міжнародних конфліктів. За їх підсумками з'являються «наддержави», «гіпердержави», «великі держави», «регіональні держави» та ін...

6) Нарешті, міжнародний конфлікт виконує важливу попереджувальну функцію. Часто він виступає *ultima ratio* (*последний довод*. Обозначает последний метод решения проблемы, последнее средство или выход при конфликте интересов, когда все остальные, более разумные с этической точки зрения методы решения, были использованы без получения удовлетворительных результатов) світової політики, останнім аргументом держав у відносинах одна із одною. Сама можливість виникнення конфлікту, а тим більше війни, змушує держави шукати компроміси та зменшувати власні претензії на владу, ресурси, ідеологічний вплив та інші важливі у світовій політиці цінності. Одним словом, конфлікт дисциплінує міжнародних акторів...

Міжнародному конфлікту властива динаміка...

Фаза визначається власними структурними особливостями і є відносно самостійною системою, пов'язаною, однак, із змістом та природою конфлікту в цілому. Перехід між фазами конфлікту відбувається по-різному, але цей момент завжди характеризується зростанням ймовірності кризи у відносинах, якісною зміною протистояння. В залежності від форми й типу конфлікту переходи між фазами можуть бути або дискретними, помітними, стрибкоподібними; або ж прихованими, майже непомітними. Можна виокремити наступні основні **фази** міжнародного конфлікту:

- латентна (нульова);
- ініціація («відкриття»);
- ескалація;
- закріплення;
- деескалація;
- врегулювання або вирішення;
- постконфліктне будівництво та примирення

Латентна фаза міжнародного конфлікту характеризується наявністю прихованих протиріч об'єктивно-суб'єктивного характеру. Це означає, що між його сторонами не лише існують протиріччя, але й усвідомлюються ними. Проте, таке усвідомлення є неповним...

В той же час, ряд обставин зупиняє сторони від загострення відносин. Цими обставинами можуть бути низька цінність об'єкту конфлікту, відсутність інформації щодо шляхів його використання, внутрішній опір, неузгодженість в процесах прийняття рішень, високий рівень невизначеності. Для латентної фази конфлікту часто характерним є зовнішнє враження стабільності та порядку, відсутності будь-яких конфліктів або підстав для них. Накопичення конфліктів в латентній фазі є небезпечним для системи міжнародних відносин і може свідчити про кризу її механізмів попередження або вирішення протиріч...

Конфлікт в латентній фазі відрізняється відсутністю інституціоналізації – тобто його сторони ще не створили засобів та інститутів для участі в конфлікті, не поставили за стратегічну мету перемогу в ньому; структура конфлікту, яка потім визначатиме поведінку суб'єктів, ще не сформувалася... За таких умов виникають додаткові можливості для раннього врегулювання або попередження конфлікту, спрямування його в русло ефективних міжнародних процедур. Весь комплекс таких можливостей охоплюється сучасною поширеною концепцією превентивної дипломатії, покликаної займатися міжнародними конфліктами в латентній фазі...

Ефективність превентивної дипломатії та інших профілактичних інструментів не завжди є високою, свідченням чого є велика кількість конфліктів, як абсолютна, так і відносна, що досягають в сучасному світі другої фази – фази ініціації. В цій фазі протиріччя між сторонами стають повною мірою усвідомленими і набувають системостворюючих ознак. Це означає, що проблеми, які знаходяться в центрі розвитку конфлікту, набувають резонансу, привертають увагу суспільства, підпорядковують власній логіці функціонування окремих сфер або суспільного життя в цілому. Разом з тим як зростає усвідомлення цих проблем та можливих шляхів їх вирішення, виокремлюються політичні та інші цілі й можливі засоби їх досягнення. В процесі прийняття рішень відбувається важливий вибір на користь протистояння після підрахунку співвідношення можливих здобутків та втрат. В результаті таких підрахунків визначається, як правило, сторона-ініціатор конфлікту. Відкритий конфлікт може також відповідати інтересам декількох сторін одночасно, причому іноді здається, що парадоксальним чином. Тим не менш, розрахунки очікуваних здобутків та втрат можуть підштовхувати антагоністів до конфлікту одночасно, навіть в конфліктах з нульовою сумою, де двох переможців бути не може. Як правило, це є результатом оптимістичних переоцінок власних можливостей або неповної інформації; невірною трактування фактору часу або відсутності впевненості в намірах противника. Для міжнародних конфліктів такий «спусковий гачок», що швидко переводить їх у відкриту фазу, є широко поширеним.

В цій фазі відбувається поляризація суспільства, яку легко помітити за частим використанням термінів «ми-вони». Особливо загрозливим цей процес стає в т.зв. «слабких державах», нестабільних або розшарованих суспільствах. Політичні системи таких країн швидко стають заручниками мілітаристської, войовничої або націоналістичної риторики, внаслідок чого ефективне регулювання конфлікту на цій стадії стає неефективним або неможливим. Конфлікт швидко переходить в стадію ескалації.

Ескалація міжнародного конфлікту характеризується збільшенням питомої ваги об'єктів конфлікту в системі зовнішньополітичних пріоритетів, орієнтацією суспільства на важливість перемоги в конфлікті та його інституціоналізацією. Крім того, сторони вносять корективи до власних стратегій, збільшуючи ступінь власної готовності до використання насильства. Стадія ескалації, сумно відома як початковий етап багатьох війн, є вирішальною для майбутнього конфлікту, визначення його форм, методів та шляхів розв'язання.

В ході ескалації конфлікту сторони переглядають власні цілі, сформульовані на

початковому етапі. Як правило, такий перегляд відбувається в бік збільшення, що диктується намаганням послабити опонента, від якого в стадії ескалації очікують більш ворожої поведінки. Внаслідок цього попередньо відкриті можливості для порозуміння закриваються, а старі варіанти розподілу об'єкту конфлікту відкидаються. Конфлікт загострюється внаслідок зменшення можливостей задоволення інтересів всіх сторін за рахунок існуючого об'єктного поля.

В цій фазі сторони конфлікту активно шукають зовнішньої та внутрішньої підтримки. Відбувається мобілізація суспільства та обґрунтування позицій та цілей, що переслідуються; активізується пропаганда, будується інформаційне забезпечення конфлікту. Міжнародні конфлікти в фазі ескалації характеризуються пошуком союзників. Ними можуть бути як партнери по коаліції, так і міжнародні організації, «суспільна думка», організації колективної безпеки тощо. Як правило, відбувається апеляція до міжнародно-правових норм та принципів, принаймні з боку деяких сторін конфлікту. В цій фазі часто внутрішні конфлікти інтернаціоналізуються, локальні – виходять за власні межі, а регіональне протистояння набуває глобальних ознак.

Ескалація конфлікту позначається переглядом сторонами власних стратегій. В її ході вони більш схильні до одностороннього використання власних асиметричних переваг проти слабостей опонента, що призводить до подальшого розширення об'єктного поля конфлікту. Сторони також вносять зміни у свої стратегії, збільшуючи готовність до використання насильства, формами якого можуть виступати як епізодичні незначні провокації, так і систематичне погрожування або застосування сили. Перехід «порогу насильства» сторонами конфлікту має значний психологічний вплив, провокуючи на постійне збільшення його застосування. «Спіраль насильства», що формується таким чином, зруйнувати буває дуже важко.

Застосування насильства у фазі ескалації принципово відрізняється від застосування насильства для вирішення конфлікту тим, що перше не усуває його причин і сприяє інституціоналізації конфлікту. Цим терміном позначається формування сталих форм конфліктної взаємодії, фіксування сприйняття сторонами одна одної як супротивників, визначення методів боротьби та її меж, формування специфічних інститутів, якими сторони користуються в ході конфлікту.

Стадія ескалації конфлікту являє собою найбільш небезпечний виклик завдяки своїй здатності поширювати географічні рамки конфлікту та стратегії сторін, в тому числі й насильницькі. Якщо конфлікт не врегулювати в цій фазі, що вдається зробити надзвичайно рідко, він переходить в фазу закріплення.

Закріплення конфлікту проявляється в збереженні його основних параметрів, тривалому, відкритому, інституціоналізованому протистоянні. В цій фазі сторони існують в умовах конфлікту, підкоряються його вимогам та підпорядковують життя суспільства цілям, що переслідуються в ході конфлікту. Протистояння сторін стабілізується, набуває сталих рис. Змінюватися можуть окремі елементи конфлікту, але сам він як система відносин залишається незмінним. Інституціоналізоване існування конфлікту в стадії закріплення може тривати як декілька днів, так і кілька десятиліть або століть.

Для цієї стадії конфлікту характерним стає перетворення використання насильства на норму, обмеження для нього слабшають або зникають. Тут має місце зростання перешкод на шляху взаємного порозуміння сторін, зменшення довіри, намагання приховати власні слабкості та небажання, внаслідок цього, йти на компроміси, впевненість в тому, що ресурси, затрачені на продовження конфлікту є меншими, ніж можливі втрати внаслідок неприйнятного врегулювання. В залежності від самого типу конфлікту, така трансформація може відбуватися швидко або повільно. Наприклад, для територіальних конфліктів характерним є швидке закріплення

конфлікту, для економічних – повільніше. Крім змін у відносинах суб'єктів між собою, в цій фазі відбувається й формування реакції середовища конфлікту на його існування. Проявляється реакція потенційних союзників та зацікавлених сторін, частина з яких може втягнутися в конфлікт.

Стадія закріплення та стабілізації конфлікту є важливим етапом для його розвитку та подальшого врегулювання. Саме в цій стадії сторони випробовують всі наявні заходи для завершення конфлікту на власну користь, і лише якщо ті виявляються неефективними, виникає готовність до деескалації та врегулювання.

Деескалація конфлікту багато в чому є протилежною за проявами до його ескалації. Її передумовами виступають взаємне виснаження сторін та усвідомлення ними неможливості перемогти в конфлікті за допомогою односторонніх дій. Такий раціональний висновок робить подальше затягування конфлікту не вигідним, змінюючи таким чином оцінку стратегічних перспектив порівняно із фазою закріплення. Сторони конфлікту, що приходять до такого висновку, починають одночасно переслідувати дві мети: 1) зниження рівня напруги в конфлікті та 2) забезпечення мінімального гарантованого рівня власної безпеки (в конфліктах, з безпекою пов'язаних опосередковано – захист мінімально прийнятних результатів конфлікту).

Передумовами деескалації конфлікту можуть стати як усвідомлення обома сторонами безперспективності подальшого розвитку конфлікту, так і зміна співвідношення сил між ними в його ході, внаслідок якої відкриваються перспективи швидкої перемоги одного із суб'єктів. В конфлікт можуть також втрутитися інші учасники, змінивши або співвідношення сил, або процедури й шляхи розподілу об'єкту конфлікту. Іноді конфлікт проходить крізь декілька послідовних змін фаз деескалації та ескалації, коли досягнуті домовленості порушуються, а незначна взаємна довіра руйнується внаслідок односторонніх дій. Механізми підтримання довгострокової стабільності та гарантування сторонам мінімального рівня захищеності їхніх інтересів – важливе завдання на стадії деескалації конфлікту.

Основною проблемою в процесі деескалації для сторін конфлікту є її загрозливий характер, адже в ході конфлікту сторона, що послаблює власні позиції, ризикує програти, а без такого послаблення деескалації бути не може. В цьому можна легко пересвідчитися на прикладах дії вже згадуваної дилеми безпеки або, в теоретико-ігровому варіанті, - відомої стратегічної гри «дилема в'язня». Як в першому, так і в останньому випадках, стратегічна невизначеність не дає сторонам змоги обирати стратегії співробітництва. З цієї причини деескалація являє собою послідовність дуже обмежених поступок, основна мета яких – продемонструвати готовність до зміни позиції.

Разом із позиціями змінюється і сприйняття сторонами самого конфлікту, що виглядає як спільна проблема. Ця проблема вимагає вирішення, а щоб її вирішити сторонам необхідно стати партнерами. Партнерство в цьому випадку означає визнання легітимності та обґрунтованості вимог одна одної та пошук спільних стратегій, спрямованих на пошук компромісного рішення. Конфлікти, в яких об'єктне поле піддається розширенню та розподілу, проходять стадію деескалації швидше.

Успішна деескалація переводить конфлікт в стадію врегулювання. Врегулювання конфлікту передбачає зближення позицій сторін та зняття найгостріших протиріч у відносинах між ними. Врегулювання може бути частковим, спрямованим лише на найбільш очевидні прояви конфлікту. Воно здатне внести корективи у сприйняття сторонами об'єкту конфлікту та одна одної, внаслідок чого досягається компроміс. Останній може бути як постійним, так і тимчасовим. Надійність та тривалість компромісу залежить від переговорної техніки сторін, яка впливає на розподіл цінностей, що лежать в основі конфлікту. Компроміс, який залишає у всіх сторін

враження, що вони отримали достатню частину, є ідеальною метою врегулювання конфлікту. Можна легко пересвідчитись, що в деяких ситуаціях такого компромісу досягти надзвичайно важко, особливо в конфліктах міжнародних. Коли об'єктом є безпека, важко задовольнитися мінімумом і бути впевненим в достатності досягнутого. Так що досягнення компромісу і знання гострих протиріч стосовно деяких аспектів конфлікту не гарантує того, що відносини між сторонами не повернуться до латентної конфліктної фази.

Надати такі гарантії може вирішення конфлікту – комплексне й повне усунення його причин, до якого можна висунути наступні вимоги:

- Завершеність протиріччя стосовно об'єкту конфлікту. Ця вимога передбачає «зникнення» причини конфлікту або втрату нею власної значимості. Як правило, це відбувається внаслідок розподілу об'єкту конфлікту, причому такого розподілу, який хоча б мінімально задовольняє уявленням про справедливість всіх його суб'єктів. В іншому випадку причина конфлікту може зникнути лише разом із одним або декількома його сторонами. Таким чином, завершеність включає в себе погодження сторін із результатом конфлікту та пристосування його до власних систем цінностей.
- Здатність підтримки та самостійного відтворення нового стану відносин. Лише таке вирішення конфлікту можна вважати ефективним, яке не потребує постійного або тривалого зовнішнього втручання для попередження нової ескалації.
- Інноваційність вирішення конфлікту. Знайдений компроміс має встановлювати нові відносини між сторонами, вносити структурні зміни, внаслідок яких зникають підстави для рецидиву конфлікту. Часто рішення, що не виконують ці функції, є лише тимчасовими заходами, здатними повернути конфлікт до латентної фази, але не здатними попередити загострення старих протиріч. Ефективне управління конфліктами має пропонувати інноваційні рішення.

Вирішення міжнародного конфлікту – тривалий процес, який часто вимагає одночасного задоволення сформульованих вище вимог. На практиці лише обмежене коло конфліктів піддається такому врегулюванню, часто в тих випадках, коли попереднє протікання конфлікту вже змінило структуру відносин, значно послабивши його сторони. Але таке, «природне», вирішення часто стає неприйнятним, оскільки в його ході яскраво проявляються дисфункції конфлікту, його негативні, руйнівні особливості. Тому світове співтовариство, окремі держави та міжнародні організації шукають засобів ефективніше втручатися в протікання конфліктів, сприяючи їх врегулюванню. Часто таке втручання стає предметом дискусій, оскільки вирішуючи один конфлікт, здатне створити новий. Вирішення міжнародних конфліктів багато в чому залишається справою «спроб та помилок».

В разі успішного вирішення, конфлікт переходить в завершальну фазу – постконфліктного будівництва та примирення. Як правило, вона включає ці два основні елементи: постконфліктне будівництво стосується насамперед розбудови інститутів та процедур, що регулюватимуть відносини сторін після завершення конфлікту; в той час як примирення має на меті заходи відновлення довіри, зниження ворожості та ін. Часто формальним кроком постконфліктного будівництва виступає укладання мирної угоди. Але мирні угоди в історії міжнародних відносин часто бували лише перемир'ями, які не забезпечували стабільного та тривалого миру. Натомість сторони припиняли боротьбу внаслідок виснаження, зберігаючи як високий рівень недовіри одна до одної, так і готовність поновити конфлікт за першої зручної нагоди. Таке вирішення, безумовно, неможна вважати інноваційним та ефективним.

Повноцінне постконфліктне будівництво передбачає структурні зміни. Для їхнього здійснення необхідні:

- визнання сторонами взаємної відповідальності в конфлікті, включаючи відповідальність за його початок та форми;
- відповідальність передбачає готовність до подолання негативних наслідків конфлікту та виправлення здійснених в його ході помилок. Для їх встановлення часто необхідні спеціальні процедури, як-то суди, трибунали, допомога посередників та ін.;
- зміни в сферах, що породили конфлікт – знаходження нових форм взаємодії та розподілу цінностей, що стосуються інтересів всіх сторін конфлікту;
- перебудова старих та, якщо необхідно, запровадження нових інститутів підтримки відносин між сторонами.

Процес примирення між сторонами конфлікту є невід’ємним атрибутом його розв’язання. Якщо постконфліктне будівництво здебільшого передбачає відновлення політичних, економічних та соціальних інститутів, функцій та процесів; примирення стосується вдосконалення, а часто й встановлення заходів зміцнення довіри між сторонами конфлікту, мінімізації історичної ворожнечі чи руйнації ворожих стереотипів. Примирення часто вимагає апелювання до історичного досвіду, зміну його трактування сторонами; відмови від давніх претензій; визнання нових реалій або обставин. Актуальність вислову про те, що конфлікт існує насамперед в свідомості його суб’єктів підтверджується безпосереднім чином в процесі примирення.

Виділення фаз міжнародного конфлікту є методологічним прийомом. Для зручності сприйняття, безліч фактів та подій, які відбуваються в ході конфлікту, групуються та систематизуються у вигляді відносно самостійних підсистем. Це – швидше особливості нашого сприйняття, а не атрибути самого конфлікту. Існують конфлікти, які не знають деяких фаз. Але більшість їх все-таки розвивається за традиційним алгоритмом. Послідовно проходячи через фази свого розвитку, конфлікт змінюється. Трансформуються інтереси сторін, об’єкт конфлікту, реакція зовнішнього середовища. Самі суб’єкти конфлікту також можуть змінюватися. Кожна фаза конфлікту надає специфічні можливості для спрямування його в конструктивне русло, навіть загрозлива фаза ескалації. Разом з тим, кожна фаза несе в собі виклики, нейтралізувати які учасники конфлікту можуть далеко не завжди.

Виокремлення фаз конфлікту демонструє протяжність його в часі. Конфлікт є процесом. Йому властиві мінливість та динаміка. Цим він подібний до життя. «Війни зникнуть тоді, коли загиблі зможуть повернутися» - слова Стенлі Болдуїна підсумовують людський досвід участі в конфліктах. Конфлікти супроводжують всі соціальні процеси, набуваючи різних форм – від смертельних загроз до інноваційних факторів. Вміти уникати конфліктів – корисна навичка, але зуміти жити із ними – ще корисніше. Керуючись приблизно такими міркуваннями, і стародавні філософи, і сучасні науковці шукали шляхи співіснування із конфліктом.